

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПРИ ЗОНУВАННІ ОХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ

Іванов А.М., к.е.н., в.о. доцента кафедри готельно-туристичних та харчових технологій Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини ВНЗ ВМУРоЛ «Україна»

Анотація. В статті розглянуто проблеми та можливі шляхи розвитку охоронних територій на основі зонування за типом їх використання. Розроблено та оцінено 2 сценарії розвитку ННП Кінбурнська коса. Визначена потреба місць для відпочинку в сільських садибах з урахуванням ціни платних послуг і гарантій максимального прибутку.

Ключові слова: антропогенне навантаження, охоронна територія, функціональне зонування, національний, регіональний ландшафтний парк.

Annotation. The article deals with the problems and possible ways of the development of protected territories on the principle of zoning according to the type of their use.

Key words: antropogenic burden, protected territory, functional zoning, national, regional landscape park

Актуальність проблеми. Геополітичні та соціально-екологічні зміни, розвиток інформаційних технологій значно вплинули на весь устрій туристичної індустрії. Сьогодні кожна п'ятнадцята людина в світі безпосередньо працює в галузі туризму, або у сфері, яка так чи інакше пов'язана з туризмом. Туризм перетворився на великий бізнес, що приваблює величезні кошти і навіть впливає на політику [1, с.94].

Сьогодні не можна вирішувати внутрішні проблеми України і її регіонів поза тенденціями розвитку сучасного туризму. Але масовий розвиток туристичної індустрії супроводжується надмірним антропогенним навантаженням на екосистеми, природні ресурси багатьох країн використовуються неефективно, існує загроза їх руйнування і знищення.

Основним ресурсом для розвитку екологічного туризму в Миколаївській області є охоронні території (національні природні парки, природні заповідники, біосферні заповідники ЮНЕСКО, регіональні ландшафтні парки, екологічні коридори та інші території, що охороняються), які є дуже вразливими до збільшення антропогенного навантаження і можуть стати непридатними для життя не тільки її диких мешканців - представників флори і фауни, - але й для місцевого населення. Це стосується і НПП «Білобережжя Святослава», що на Кінбурнському півострові Чорного моря.

Аналіз останніх наукових досліджень. Одні з перших наукових досліджень з розвитку екології довкілля належить В.І. Вернадському. Пізніше теоретичні основи з питань розвитку цієї проблеми були розвинуті М. Барановським, Ю. Бондарем, Ю. Веденіним, А. Гидбутом, В. Преображенським, В.Кравцовим, С. Харічковим, В. Шмагіною, В. Степановим, О. Топчієвим, Я. Олійником, О. Любіцевою. Вагомий внесок у розвиток теорії та методології екологічного землекористування зроблено Д. Добряком, Л. Новаковським, В. Трегубчуком, А. Третьяком, А. Сохничем, В. В'юном, В. Горлачуком, Л. Садченко, В. Петенко, В. Петренко, В. Семеновим та ін.. Важливим результатом досліджень є виділення О. Дмитрук трьох основних складових екотуризму: екоосвітню, природоохорону та етнотолерантну. Т. Сергеева виділяє такі найбільш перспективні і затребувані на сьогоднішній день напрямки екологічного туризму: природо-пізнавальний, реабілітаційний, сільський та еколого-етнографічний. Загалом цю тезу розділяють Корбут Г.О. та Козловський О.Ю., які підтверджують правильність вибору цього виду діяльності.

Однак проблеми управління охоронними територіями при умові збереження екологічної рівноваги залишаються в Україні не вирішеними.

Мета роботи. Метою статті є дослідження проблем сучасного управління охоронними територіями за умов збереження екологічної рівноваги. Об'єктом дослідження є територія Кінбурнського півострова та розміщеного в його межах НПП «Білобережжя Святослава».

Виклад основного матеріалу. На території національного природного парку «Білобережжя Святослава» зростає понад тисячу видів рослин, 9 з яких занесені до Червоної книги України, 7 - до Європейського Червоного списку, 3 - до глобального «червоного списку» рідкісних та зникаючих рослин світу. 60 видів тварин занесені до Червоної книги України. На косі зимує понад мільйон птахів, знаходиться 300 дрібних солоних і прісних озер, деякі з них з лікувальними грязями та мінеральним складом.

Виходячи із закону України «Про природно-заповідний фонд України», статтю 21 регламентується на території національних природних парків виділення заповідної зони, зони регульованої рекреації, зони стаціонарної рекреації та господарської зони. У відповідь на поставлене питання органами виконавчої влади був розроблений проект такого зонування Кінбурну, де, крім виділення заповідної і господарської зон, виділено зону регульованої рекреації площею 274 га, зону стаціонарної рекреації площею 372 га та орхідейне поле площею 60 га.

В ході нашого дослідження даного питання виявлено, що виділення зони стаціонарної рекреації, яка призначається для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів та інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку, суперечить принципу екологізації рекреаційно-оздоровчої діяльності. У цьому зв'язку, для моделювання розвитку рекреації на Кінбурні розглянемо, принаймні, два сценарії розвитку подій [2, с.47-48].

Сценарій перший. Розвиток рекреації шляхом будівництва готелів та баз масового відпочинку містить такий перебіг подій:

- органи місцевого самоврядування надають дозвіл на відведення земельних ділянок у власність чи в оренду для будівництва декількаповерхових готелів чи котеджів;
- піщаними дорогами завозяться будівельні матеріали;
- зводяться готелі на велику кількість місць, очисні споруди не будуються або не виконують свого функціонального призначення, в результаті чого каналізаційні стоки потрапляють у ґрунтові води - основу життя Кінбурна;

- пляж закріплено за готелем, доступ до нього закрито для інших відпочиваючих та навіть місцевих мешканців або відкритий за відповідну оплату;

- збільшується кількість туристів, які в пошуках пригод подорожують косою: відвідують лісові насадження, блукають озерами, розводять вогнища в необладнаних для цього місцях, лякають птахів, тварин тощо;

- дозвілля організовується в формі розважальних програм, дискотек з гучною музикою;

- відбувається засмічення території, що тягне за собою забруднення питної води;

- порушується принцип збереження етнографічного статусу рекреаційно-оздоровчих територій;

- збільшується площа витоптаних, ущільнених солончаків та, одночасно, не вкритого рослинністю піску, який вітер несе в садиби;

- основний прибуток надходить власникам готелів, а забруднення та інші небезпеки залишаються місцевому населенню.

Сценарій другий. Місцева громада спільно з адміністрацією парку надають комплекс послуг:

- власники садиб та наявні туристичні бази забезпечують проживання та харчування туристів;

- спільно організовується комплекс рекреаційних послуг (проводяться тематичні екскурсії, організовуються подорожі туристичними маршрутами, науковий туризм, спостереження за птахами тощо);

- налагоджується система виробництва і продажу сувенірів, виробів народного промислу;

- громада визначає вартість послуг, до якої включаються видатки на транспортне, медичне забезпечення, видалення сміття, попередження забруднень тощо;

- прибуток у частинах за домовленістю розподіляється між власниками будинків сільського туризму та туристичних баз, місцевою громадою, екологічним фондом національного природного парку.

При цьому, розміщення готелів, мотелів, тобто зону стаціонарної рекреації, пропонується розмістити в м. Очаків. Звідти туристи щоденно катером можуть відвідувати косу, час їзди до якої становить 35-40 хвилин, з метою пляжного відпочинку, пройтися рекомендованими маршрутами і того ж дня, в міру необхідності, можна повернутися до готелю в м. Очаків.

Крім того, доставку туристів на Кінбурн можна організувати з міста Миколаїв водним трамваєм по Бузькому лиману, подолавши 45 км.

Така модель організації території Кінбурна спростовує факт формування господарської зони, спрямованої на виконання покладених на парк завдань. Її площа визначається лише розміром візит-центру, приміщенням для утримання в літньо-осінній період коней, які забезпечуватимуть кінні маршрути та зберігання іншого спортивно-туристичного інвентарю.

І в першому, і в другому сценаріях слід враховувати розроблену нами методику визначення рекреаційного навантаження на охоронні території [3], а при формуванні стратегії розвитку цієї території враховувати рівень екологічної культури виробників послуг та їх споживачів, стабільне екологічне становище регіону [4, с.53].

Якісно новий підхід до зонування національного парку «Білобережжя Святослава» формує ті наукові методології, що можуть використовуватись у науково-практичній діяльності управління іншими національними природними парками та регіональними ландшафтними парками, де чинним законодавством регламентується функціональне зонування їх територій, що зроблено нами як приклад зонування НПП «Бузький Гард» [5]. Особливості розміщення національного природного парку «Бузький Гард», регіональних ландшафтних парків «Гранітно-степове Побужжя», «Кінбурнська коса», «Приінгульський», «Тилігульський» (Миколаївська область) не вимагає розміщення в межах їх територій зон стаціонарної рекреації, які є головною загрозою

екологічнобезпечного використання заповідних територій. З цього випливає, що чинне природоохоронне законодавство України відрізняється неповнотою і суперечливістю, регламентуючи обов'язкове зонування заповідних територій. Такий одновимірний підхід є механістичним і в практиці управління може розглядатись тільки як окремих випадок.

З іншого боку, не всі подорожуючі фінансово спроможні сплачувати за проживання в готелях, користуватися «благами цивілізації». Тобто мова йде про нові принципи управління - корпоративне управління, яке відзначається гнучкістю, більшою адаптованістю до зовнішнього середовища.

Для цього змодельюємо задачу, яка повинна дати відповідь на питання: скільки потрібно організувати туристичних місць місцевими мешканцями з урахуванням ціни платних послуг, отримавши при цьому гарантований максимальний прибуток. Припустимо, місцеві жителі с. Покровка, що знаходиться на Кінбурні, здатні надавати туристичні послуги за схемою - «поліпшені умови» та «звичайні умови». Для забезпечення добового відпочинку з «поліпшеними умовами» для одного туриста потрібно одну кімнату, 8 людино-годин і продуктів харчування на 80 грн. Відповідно для добового відпочинку у «звичайних умовах» для одного відпочивальника потрібно 0,5 кімнати, 4 людино-години та продуктів харчування на суму не більше 50 грн. При цьому кількість сільських садиб, що бажають надавати послуги, складає 250, кожна з яких спроможна виділити по 2 кімнати, що в сумі становитиме 500 кімнат (250 x 2).

За інформацією Покровської сільської ради, кількість місцевих жителів, які згодні приймати туристів у своїх садибах по 8 годин, становить 400 осіб, що відповідає 3200 люд./год. При цьому, кожна садиба в середньому володіє запасом продуктів харчування на суму 150 грн., сформувавши загальний запас їх на суму 37500 грн. (250 садиб x 150 грн.). Для фінансування регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса» з місцевого бюджету виділяється 200 тис. грн. З цього випливає, що за сезон відпочинку, який в середньому триває 150 днів, для відшкодування цих витрат при сплаті податку на прибуток, що

становить 25%, сукупний чистий дохід від надання туристичних послуг повинен складати 5333 грн. на добу (200000 грн./150 днів/25% x 100%). Як показала практика, місцеві жителі прагнуть, щоб надходження від одного туриста, що проживає в «поліпшених» умовах, понад собівартість послуг складала 70грн./добу, а в «звичайних» умовах - 50грн./добу.

Представивши кількість туристів, що відпочивають в «поліпшених» умовах значенням x_1 , а кількість туристів, що відпочивають у «звичайних» умовах значенням - x_2 , отримаємо цільову функцію, яка матиме наступний вигляд:

$$Z = 70x_1 + 50x_2 \rightarrow \max$$

Першим кроком розв'язання поставленої задачі є встановлення функціональних обмежень:

$$x_1 + 0,5 \leq 500 \text{ кімнат}$$

$$8x_1 + 4x_2 \leq 3200 \text{ люд./год.}$$

$$80x_1 + 50x_2 \leq 37500 \text{ продуктів харчування}$$

Позначивши $Z = x_0$, подано цільову функцію у вигляді:

$$x_0 - 70x_1 - 50x_2 = 0$$

У системі обмежень перейдемо від нерівностей до рівнянь шляхом включення нових невідомих:

$$x_1 + 0,5x_2 + x_3 = 500$$

$$8x_1 + 4x_2 + x_4 = 3200$$

$$80x_1 + 50x_2 + x_5 = 37500$$

Звернемо увагу, що нові змінні являють собою запаси ресурсів - кімнат, праці, продукти харчування до початку туристичного сезону.

З метою розв'язання задачі коефіцієнти цільової функції і рівнянь обмежень занесено у симплекс-таблицю (таблиця 1).

Таблиця 1

Вирахування параметрів рівняння

Номер ітерації	Номер рядка	Базисні невідомі	Опорний розв'язок	X1	X2	X3	X4	X5
I	0	X ₀	0	70	50	0	0	0
	1	X ₃	500	1	0,5	1	0	0
	2	X ₄	3200	8	4	0	1	0
	3	X ₅	37500	80	50	0	0	1
II	0	X ₀	28000	0	-15	0	$\frac{70}{8}$	0
	1	X ₃	100	0	0	0	$\frac{1}{8}$	0
	2	X ₁	400	1	$\frac{1}{2}$	0	$-\frac{1}{8}$	0
	3	X ₅	5500	0	0	0	-10	1
III	0	X ₀	36250	0	0	0	$-\frac{25}{4}$	$\frac{15}{10}$
	1	X ₃	100	0	0	0	$-\frac{1}{8}$	0
	2	X ₁	125	1	0	0	$\frac{5}{8}$	$-\frac{1}{20}$
	3	X ₂	550	0	1	0	-1	$\frac{1}{10}$

Результати розв'язання задачі засвідчили, що максимальний добовий прибуток від прийому туристів становить 36250 грн., для чого при наявних ресурсах потрібно мати 125 кімнат для відпочиваючих в «поліпшених» умовах та 275 кімнат (550 місць/2) у «звичайних» умовах. З цього випливає, що максимальний добовий прибуток буде більший на 30917 грн. (36250 грн. - 5333 грн.) від мінімального, що, як вже згадувалося, становить 5333 грн.

Взявши в основу ставки норму податку 25% від суми 36250 грн. та помноживши на 150 днів відпочинку, отримаємо добуток, який становить

1359375 грн., включаються в єдиний кошторис доходів та видатків, що затверджується Головним управлінням економіки облдержадміністрації і направляються на покриття витрат парку з виконання його основних завдань, укріплення його матеріально-технічної бази тощо.

Разом з тим, ресурси кімнат засвідчують, що 100 з них тимчасово залишаються незатребувані, але якщо збільшити ресурси продуктів харчування, то вони знайдуть своє використання туристами. З іншого боку, може виявитися недоцільним використання згадуваних кімнат туристами з метою зниження антропогенного впливу на довкілля Кінбурна. Кращою альтернативою буде використання згадуваних 100 кімнат в інші пори року - весною або в осінній період - з метою регулювання процесу впливу на рекреаційно-оздоровчі ресурси.

Крім того, на території Кінбурнської коси є бази відпочинку, які побудовані ще до проголошення її заповідною територією і використовуються для надання послуг туристам. Одна з них - «Ракета-2», яку за 10 днів відвідує 45 осіб. Тут також є база відпочинку «Вихідного дня» від рибкомбінату, база відпочинку «Таврія» від НВП «Машпроект», що вміщує приблизно 150 осіб. У селі Покровка знаходиться база відпочинку від Миколаївського глиноземного заводу «Кінбурн», яку кожні два тижні відвідує 25-30 осіб [6, с.109]. У цьому ж селі розміщуються дві бази відпочинку для дітей дитячого садка «Гіпаніс» та школи «Гранд». На території с. Ковалівка розміщено готель «Крутая осипь». Крім того, вздовж узбережжя розміщуються палатки, особливо їх багато у вихідні дні, що дозволяє приймати у літній період року понад 6-7 тисяч відпочиваючих без потреби будівництва кількоповерхових готелів, мотелів, кемпінгів тощо, оскільки півострів (коса), яка сформована за рахунок наміву піску, хвилями лиману і Чорного моря, буде «роздавлена» грандіозним будівництвом і втрачена назавжди як унікальне явище природи.

Національний природний парк «Бузький Гард» та регіональний ландшафтний парк «Гранітно-степове Побужжя», які розміщені у долині річки Південний Буг, у Первомайському, Вознесенському, Арбузинському та

Доманівському районах Миколаївської області, також відрізняються своєрідними, неповторними компонентами природи, які є особливо цінними з наукової точки зору. Круті обривисті схили каньйону Південного Бугу є унікальними за своїми природними особливостями, яких, крім гірського Криму і Карпат, напевно більше немає. Цей куточок природи Південного Бугу часто називають «Українською Швейцарією». Тут міститься значна концентрація ендемічних, реліктових, а також рідкісних і зникаючих видів рослин, які занесені до Червоної книги України. Серед них найбільш цінними є астрагал шерстистоквітковий, вишня Клокова, гвоздика і тюльпан південнобузькі, ковила волосиста і гранітна, ковила Граффа і ковила дніпровська, мерінгія південнобузька, шафран сітчастий і багато інших, які розосереджені по всій заповідній території. В цілому тут розміщено 26 рослин місцевої флори, які занесені до Червоної книги України та Європейського Червоного списку. Каньйон Південного Бугу з його стародавніми урочищами, скелями, могилами, порогами, які є національними святинами, можуть бути збереженні за умови недопущення факту виділення зони стаціонарної рекреації на заповідній території. Тому, з точки зору державного управління, необхідно знизити межі антропогенного навантаження на згадуванні заповідні території.

Пошук шляхів розв'язання цього завдання потрібно розглядати через призму вдосконалення структури функціональних зон. Альтернативним варіантом організації функціональних зон є встановлення меж таких зон, як заповідна зона, зона регульованої реакції та господарська зона, а функцію зони стаціонарної рекреації виконуватимуть елементи інфраструктури, які розміщені в межах с. Мігія та районних центрах, на території яких розміщено національний природний парк та регіональний ландшафтний парк.

Висновки. З вище наведеного можна зробити висновок, що на фоні екологічної кризи охоронних територій, винесення за межі заповідних територій зони стаціонарної рекреації, останні будуть носити соціально-екологічний характер, буде збережено рекреаційну привабливість і соціальну комфортність туристського потоку.

Список використаних джерел.

1. Корбут Г.О. Необхідність розвитку екологічного туризму / Г.О. Корбут, О.Ю. Козловський // Матеріали II Міжнародної науково-методичної конференції «Географічні інформаційні системи в аграрних університетах», 14-15 вересня 2006 р.. – Херсон, 2007. – С. 94-100.
2. Іванов А. М. Кінбурн: перспективи збалансованого розвитку рекреації / Андрій Миколайович Іванов, Дмитро Лаптев // VII Всеукраїнська наукова конференція студентів і молодих вчених «Молодь: освіта, наука, духовність». - К.: Університет «Україна», 2010. – С. 477-478.
3. Іванов А.М. Методика визначення рекреаційного навантаження на охоронні території / Андрій Миколайович Іванов // Економіка та управління. – 2010. – № 5. – С. 82-85.
4. Іванов А.М. Використання кластерної моделі виходу території з депресійного стану (на прикладі міста Очакова) / Андрій Миколайович Іванов // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародний вектор туризму: сьогодні, майбуття». – Луганськ, 2008. – С. 126-134.
5. Іванов А.М. Управління рекреаційними територіями (на прикладі ННП «Бузький Гард») / Андрій Миколайович Іванов // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНЕУ. – 2010. – Вип. I (41). Економічні науки. – С. 139-145.
6. Золотова Т. Рекреаційні ресурси Кінбурнської коси. Стан та ефективність їх використання / Т. Золотова // Студентські наукові студії. Молодіжний науковий журнал. – Миколаїв. – 2001. – Вип. I. – С. 108-110.